

Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola

Marosi Katalin

Rejtélyes felülnézet

DLA értekezés tézisei

Témavezető:

Nyilas Márta DLA festőművész, egyetemi docens

2015

A doktori disszertáció tárgya

A doktori értekezésem a magasba emelt nézőpont, madárperspektíva és a tiszta felülnézet vizualitásának összetett problémakörét vizsgálja. Nem céloom az emelt perspektíva illetve a felülnézeti ábrázolások, rendszerek, módszerek hiánytalan összegyűjtése, analizálása vagy akár maradéktalan történeti feltárása. Szándékom viszont több irányból megközelíteni, megvizsgálni az emelt nézőpont, felülnézet által biztosított látvány észleleti, emocionális jellemzőit a képzőművész szemszögéből egyrészt a valós, másrészt a digitális technika nyújtotta képi világban. A környezetünket, napjainkat átszövő technikai képek egyre nagyobb hányada fentről mutatja a reális vagy képzelte szűkebb-tágabb életterületet. Az első levegőből lefele irányuló optikai tengellyel készült felvétel óta több, mint 150 év telt el. Ez idő alatt a hasonló eljárással létrehozott felvételek népszerűségükből, érdekességükből, titokzatosságükből mit sem veszítettek. A disszertációmban a rálátás, a felülnézeti transzpozíciók legkülönfélébb képzőművészeti megjelenési módjait összegyűjtve, körüljárva többek között az alábbi kérdésekre keresem a választ:

- Milyen plusz vizuális információt biztosít vagy érzelmi magatartást vált ki a felülnézeti megjelenítés?
- Hogy lehet ugyanazon időben a képi megjelenítési forma titokzatos és mégis profán?
- Milyen okokból készítettek, készítenek eleve csak felülről, a magasból értelmezhető alkotásokat?
- A technika fejlődésével párhuzamosan miként válik egyre vonzóbbá a megemelt nézőpontú illetve felülnézeti ábrázolás az általánosságban az emberek és kiváltképpen a képzőművészek számára?

Összefoglalva: a dolgozatban szeretném bemutatni a rálátásos perspektíva, a felülnézet titokzatosságát, kezdve bizonyos korokban, „az isten(ek) szemével való látás” kitüntettségével, át a napjainkban mindent látó technikák különös objektivitást eredményező élményéig, illetve különleges vizuális hatásáig. A kutatás végső célja feltérképezni, hogy a magasba emelt nézőpont, a tiszta felülnézet speciális nézőpontjából adódó vizuális élmény hogyan hat ki a képzőművészetre, elsődlegesen a kortárs festészetre.

A kutatás módszere

Az értekezésben felvetett kérdéskört, mint alkotó művész, festő közelítem meg, így a példák többségét a képzőművészet világán belül a kétdimenziós transzpozíciók területéről választottam. A túlsúlyban lévő festmények mellett grafikák, illetve eltérő hordozóanyagon kivitelezett digitális printek is bemutatásra kerültek, sőt néhány alfejezet kimondottan háromdimenziós alkotások emelt perspektivikus látványára épül. A bemutatott legkülönbözőbb korú, méretű, anyagú alkotásokat, köztük a napjainkban elterjedt új digitális technikai eszközök teremtette lehetőségeket, - például a műholdakkal való rajzolást, mint a képzőművészet úttörő vagy határterületét - a felülnézeti, emelt látópontú jelleg köti össze, lehetővé téve, hogy ezeket a látszólag nagyon eltérő megjelenéseket végül egymással rokonítsuk. Főként saját gyakorlati kutatásaimra, tapasztalataimra, gyűjtőmunkámra támaszkodom, de természetesen elengedhetetlennek tartom az elméleti, pszichológiai háttér megismerését is. A bemutatott példák esetében fontosnak tartom elmondani, hogy a szelekció elsődleges szempontja néhány alfejezetben –például a GPS grafikákat vagy a Google Earth hatását vizsgáló részek - a felvetett problémára adott vizuális válasz volt, nem pedig a műalkotás tartalmi, esztétikai mondanivalója. Több alfejezetben is részletesebben bemutatok egy-egy alkotót egy vagy több munkájukon keresztül. Ezekben az esetekben a vég nélküli felsorolások helyett választottam ki az adott kérdésre bizonyos szempontok alapján legkomplexebb módszert, megoldás vagy lehetséges alkotói magatartást nyújtó művészt.

Az értekezés felépítése

A disszertáció felépítése elkülönített egységekre osztja a tárgyalt problémakör teoretikus és gyakorlati megközelítéseit. A különleges, még mindig újszerű élményt nyújtó nézőpont több irányból történő vizsgálata során egyaránt foglalkozom a pszichológiai háttér feltárásával, a megfigyelői helyzetből adódó látványok tipizálásával, a kitüntetett látópont nyújtotta emocionális töltet átformálódásával és a legmodernebb technika biztosította látási szituációk, mechanizmusok hatására a korunkban átalakuló félben lévő vizualitással. A téma jellegéből adódóan előfordul,

hogy már korábban tárgyalt kérdés kerül ismét szóba, természetesen másfajta megközelítésből vagy részletesebben kibontva.

A testen kívülre helyezett perspektíva a nézői, megfigyelői szubjektumot extraperszonális térbe helyezi át (*Blank és Mohr, 2005*). A megemelt, akár felülnézeti külső nézőpont akaratlan használata az emlékezés folyamatában jelentkezik. Az emlékek perspektívája nem statikus jellegű, hanem az eltelt idővel párhuzamosan, az adott cselekménytől távolodva változhat, egyes szám harmadik személyűvé válhat. (*Futó és Kónya, 2008*). Az emlékezet konstruktív felfogásánál megkülönböztetjük a megfigyelő, azaz az observer perspektívájú emlékezetet. (*Nigro és Neisser, 1983*). Ennek használata során úgy idézünk fel eseményeket, mintha egy elképzelt pontról, leggyakrabban madártávlati perspektívából figyelnénk. A bizonyos élet helyzetekben, emlékezési szituációkban a testen kívülre, a magasba tolt megfigyelői látópont akaratlan használata megerősíti a magasból lefele irányuló tekintet által elkapott vélt, elképzelt vagy valós látvány idegenszerűségében is vonzóan misztikus jellegét.

A látvány felülről összefoglaló címet viselő problémakör kérdései a fentről észlelhető látványvilág megszokottól eltérő vizuális hatását, térélményét vizsgálja. A magasból való letekintés hosszú időn keresztül - technikai eszközök hiánya miatt - kiváltságos volt, az égi lények privilégiumának tekintették. Ők viszont mindent láthattak, ellenőrizhettek, beleshettek a titkolt terekbe, semmi nem maradt rejtve előlük. Ezt a képességet földi, horizontális lét korlátai között létező ember öröktől fogva irigyli és maga is birtokolni szeretné. A XVIII. század végétől a technika készen állt arra, hogy kalandvágó utasokkal teli hőlégballonokat juttassanak fel a felhők közé, hogy megtapasztalhassák a fentről való pillantás izgalmát. A még soha nem észlelt látványok a látás korlátoltságának megszűnését ígérték. Az észlelés, érzékelés új útra lépett, radikális változást sejtetve a vizualitás és a tér értelmezése, leképezése, meghatározása terén.

Ez a folyamat, igaz szűkebb keretek között, de jól nyomon követhető dokumentatív módon a légifényképezés történetét áttekintve. A felülről való pillantás az unásig ismert környezetet újjáteremti, az átalakulási folyamat a megfigyelő, néző és a szemlélt természeti vagy urbánus táj közötti távolság növekedésével pedig csak erősödik. A légifelvételek elterjedése nagyban hozzá járult a felülnézet, emelt

perspektíva profanizálódásához. Ezzel paralel popularitása akaratlanul is elősegíti, támogatja teljes rövidülés miatt létrejött általános formaabsztrakciós értelmezési szint erősödését.

Tény, hogy csak felülnézetből, vagy az ég magasságába emelt rálátásos szituációban értelmezhető alakzatokat szinte minden földrészen találunk. Ezeknek a titokzatos ábráknak egy része több száz vagy feltételezések szerint akár ezer éves. Oly korból származnak, ahol a repülés tudományának hiánya rávilágít, hogy ezeket a talajvéseteket vagy alakmáshalmokat úgy hozták létre, hogy sohasem pillantották meg teljes kiterjedésükben, rendszerükben illetve soha nem élvezték csonkítatlan pompájukban. Elméletek tömege látott napvilágot az elmúlt évtizedekben magyarázatot keresvén a talajrajzok, alakmáshalmok célját illetően, de a legtöbb esetben a bizonyítékok, következtetéseket nem meggyőzőek.

Levegőből szemlélve a tájat napjainkban nem csak a letűnt korok rejtélyes geoglifái, alakmás halmai keltik fel figyelmet. A kortárs talajrajzok több tekintetben is különböznek a több évszázados társaiktól. Eleve nézőközönségnek készülnek, azon esetektől eltekintve, amikor a keletkezésük módja, készítőjük kiléte koncepcionálisan fedve marad, precízen dokumentáltak, alakulásuk, amortizálódásuk akár egy karosszékből is nyomon követhető.

Az 1960-as évek végén megjelenő irányzat a –magyarul tájművészetnek fordított- Land Art korai követői elismerik, hogy az inspirációikat a prehisztorikus korok művészeti emlékeiből, például megalit építményeiből, illetve a bizonytalan rendeltetésű, ám annál misztikusabb talajvésetekből nyerték. Alkotásaik gyökereknek tartott formákkal, ábrákkal, sok hasonlóságot, de legalább annyi különbséget is mutatnak. Törekvésük nem kidekorálni a tájat, hanem megváltoztatni az optikai arculatát. Számos mára már klasszikus vált munkája az irányzatnak felülnézetből értelmezhető, élvezhető, olyannyira hogy egyre nagyobb számban találkozhatunk – kiterjedésüknek köszönhetően- az úrből is felfedezhető munkákkal.

A térinformatika térhódítása, hétköznapivá válása új kapcsolódási pontok kialakítására ad lehetőséget az emelt nézőpontú illetve felülnézeti ábrázolások és a legmodernebb technikai eszközök között. Korunk legújabb vívmányai is csak erősítik

a felülnézethez való vonzódást, annak rejtélyességét. A műholdképek eltávolodva a hétköznapi ember léptékű környezettől akár bolygónyi képeket küldenek a vevőállomásokra. A különböző típusú műholdképek új típusú vizuális formarendszerekkel ismertetik meg az embereket, melyek egyre gyakrabban jelennek meg a kortárs festészetben.

Napjainkba a mindenki számára könnyedén elérhető és használható számítógépes programok segítségével, mint például a Google Earth, bárki elmélyedhet a Föld felülnézeti tanulmányozásában. A szoftverek használatával nem szükséges többé már repülőre ülnünk, hogy felülnézetből vagy madártávlatból láthassunk addig ismeretlen, vagy ellenkezőleg, számunkra oly kedves várost vagy tájat, mindezt megtehetjük már az interneten. Ráadásul kedvünkre ugrálhatunk a nézőpontok, illetve a nézőpont magasságok között. A felülnézeti, síkra redukált absztrakt látvány másodpercek töredéke alatt ismét háromdimenziós tér illúzióját keltheti. Kattintásra megszűnik az adott perspektíva kötelező érvényű jelenléte.

Sokfajta lehetőség rejlik a térinformatika adathalmazainak bevonására a képzőművészetbe, de természetesen ezek jó része totális szemléletváltás kíván. Lokatív azaz, ha erőltetetten lefordítjuk „helymeghatározó” művészetnek nevezzük a GPS hálóra épülő fiatal művészeti irányzatot. Ez a műfaj ötvözi a művészet, az utazás, a műholdas helymeghatározás és a számítógépes technika elemeit. Megnyilvánulási formái a végletesen egyszerű formaalkotástól a bonyolult forma-, vonalhálózatig különböző alakokat ölthetnek, de a kész mű értelmezéséhez leválaszthatatlanul hozzátársulnak a létrejöttének időbeli jellemzői.

A doktori dolgozat címébenben felvetett téma körüljárása természetesen nem lenne teljes az alkotó tevékenységem fenti témakörhöz kapcsolódó festményeim bemutatása nélkül. Ennek során a magasba tolt látópont valamint a felülnézet tapasztalásából, annak leképezése közben felmerülő vizuális problémaköröket veszem sorra saját alkotói gyakorlatomra támaszkodva. A felülnézeti látvánnyal kapcsolatos szubjektív gondolataimat, az alkotás folyamán felvetődött komponálási, ábrázolási, téri-, installálási problémákat, illetve megoldási lehetőségeiket mutatom be. Festészeti problémák, kérdések bőven felmerülnek, hiszen a felülnézet legteljesebb rövidülésben történő alkalmazása során a reális, valóságból legteljesebb módon történő kiindulása

ellenére /mellett akár a végletekig absztrahálja a látványt. Ez a speciális nézőpont más képépítési rendszert kíván, mint a megszokott, földközeli, emberléptékű társa. A merőleges nézési tengely felszabadítva a komponálási folyamatot, lehetővé teszi a több nézői irányú, akár forgatható képek létrehozását. A forgatható, lezárás nélküli festmények kitágítják a tájábrázolás lehetőségeit, mintegy végtelenítve a leképezett tájat.

Konklúzió

A doktori értekezésem céljából a madárperspektíva, felülnézet képzőművészeti, elsősorban kortárs festészeti aspektusból megközelített kutatását tűztem ki. Eredményeket, módszereket túlnyomórészt kortárs művek bemutatásával, elemzésével ismertetem. A tanulmányban igyekeztem átfogó képet nyújtani a napjainkban még mindig sokak számára szokatlan, izgalmas látványt nyújtó szemszög pszichológiai, transzcendens háttéréről, a digitális világ biztosította rendkívüli térélmény lehetőségekről, rendhagyó felülnézetű ábrarendszerekről. A tárgyalt problémakör esetében végső soron előfordulhat, hogy a néző ugyan formailag nem tudja megragadni, pontosan megfogalmazni, megnevezni a képmezőbe magas absztrakciós szinten rögzített látványelemeket, de szemléletben mégis élvezetet talál benne.

A megemelt nézőpontú és a felülnézetű képek rögzítésére, előállítására képes technikák rohamosan fejlődnek, finomodnak. Jellegükből következően mind a látvány vizuális definiálását, mind komplex értelmezési körét kitágítják egyaránt az alkotó és a néző számára.

Felhasznált irodalom

O. Blanke, C. Mohr. (2005). Out-of-body experience, heautoscopy, and autoscopic hallucination of neurological origin Implications for neurocognitive mechanisms of corporeal awareness and self consciousness. *Brain Research Reviews*, 50, (2005) 184 – 199.

Futó J., Kónya A. (2008): A gyermekkori emlékek természete; halványodás és kiemelkedés. *Alkalmazott Pszichológia*, X. évfolyam 1-2 szám 2008. 65-78.

Neisser, U. és Nigro, G. (1992): A személyes emlékek nézőpontjai. In: Kónya Anikó (szerk.): *Az emlékezés ökológiai megközelítése*. Budapest: Tankönyvkiadó, 483–503